

Tereza Reichelová

(Arcibiskupské gymnázium – Praha), 1. místo

Pan prezident

Věnováno zdravému rozumu L. W.

Každé malé dítě ví, kdo je prezident. Ví to dávno před tím, než se o tomto úřadu učí ve škole, ví to dávno před tím, než pochopí roli prezidenta ve státě, dávno před tím, než pozná jeho možné pravomoci a povinnosti, nástroje funkce, než poprvé slyší novoroční projev nebo sleduje volby. Pojem „prezident“ je mu znám jaksi odnikud, a má o něm konkrétní představu, aniž ví, co jsou volby, vláda, či koneckonců politika.

Prezidentský archetyp jako státní symbol a historická zkušenost

Prezident představuje v české společnosti jedinečný archetyp, do nějž role velitele branných sil, moci suspenzivního veta, udělovatele amnestií, nositele pravomocí jmenovat profesory, rektory, soudce, členy bankovní rady, předsedu vlády, a tak dále, patří jen okrajově. Hlavním rysem úlohy prezidentské postavy je totiž role patriarchální. Abstraktní prvotní představa vzorkového obyčejného občana se upíná k silné osobnosti. K tvůrci českého „státonázoru“. Moudrému poustevníkovi z Pražského hradu, izolovaného od reálného světa v podhradí. K možnému částečnému idealistovi vyzývajícímu lidi k aktivním činům. Strážci skutečných hodnot a vznešených ideálů. Cestujícímu řečníkovi, přednášejícímu o pravdě a solidaritě, jehož vliv ve světě nemá vlastně co do činění s českým lidem. Poslední pojistce demokracie.

Na první pohled je patrná nápadná podobnost s archetypem krále z pohádek. Vždyť král (ten hodný král, samozřejmě) bývá obvykle vykreslován právě jako moudrý otec. Laskavý, ale přísný, charismatický, a zkušený životem, vzdálený v palácích, který byť občas působí jako z jiné planety, nakonec rozhoduje správně. A stejně jako v pohádkového vládce, nejlepším kandidátem na tuto úlohu by podle každého dítěte byla maminka. Jsem přesvědčena, že zdrojem této představy není jen pro Čechy tolik příznačné vzhlížení k autoritám, ale dá se pochopit i z historického hlediska. Co se týče prezidentství, máme za sebou omezené zkušenosti. Nemáme žádný osvědčený návod k použití, manuál krok za krokem, a jediné co máme, je tradice – tradice Václava Klause, Václava Havla, Edvarda Beneše, Tomáše Garrigua Masaryka, a Emila Háchy (zcela oddělme linii Klementa Gottwalda, Antonína Zápotockého, Antonína Novotného, Ludvíka Svobody a Gustava Husáka, která ony rysy nenese jednoduše proto, že prezidentem byli tito politici až druhořadně. Především byli a ukazovali se jako generální tajemníci KSČM, a v povědomí lidí už tak zůstali.).

Krátká doba od založení státu, ještě přerušovaná a znásilněná komunistickou nadvládou, činí z každého dosavadního českého / československého vůdčího státníka otce zakladatele. Každá historická zkušenost přitom formuje všeobecný názor, celkový náhled na prezidentskou roli.

Český prezident jako archetyp tak „už ze své podstaty“ kráčí v čele budování a vývoje státu, volá po vnitřní proměně každého jednoho občana, modeluje klima republiky, je s pevnými názory loajálním politikem na proměnlivé scéně a tvoří svědomí národa. V abstraktních pojmech jako by nezáleželo na tom, zda staví stát na počátku dvacátých let nebo stojí u zrodu nové republiky po zkušenosti s komunistickou ideologií. S nadsázkou řečeno, prezident Masaryk definuje republiku vůči monarchii, a z poddaných hněte občany. Prezident Havel vymezuje demokracii vůči diktatuře, a povzbuzuje „ex-soudruhy“ k občanství, k opravdové participaci na moci a k rovnosti, která se bude projevovat jinak než oslovením (jen si představte svět, v němž figurují „občanky učitelky“, „občan ředitel“, a všudypřítomná fráze „buď zdrav, občane.“) a příslušnou legitimací. Oba (spolu se svými následovníky) doslova vedou český národ dějinami. A to aniž k tomu disponují nějakou autokratickou mocí. Jejich nejsilnější zbraní je právě psychologická role českého prezidenta, archetypální důstojnost funkce.

Symbol českého prezidenta jako soudce národa, nebo lépe, jako – smím-li si vypůjčit freudovský termín – superega národa je velmi evidentní. „Demokracie je diskuze,“ vyslovuje Masaryk během hovorů s Čapkem myšlenku, jenž uchopuje tu nejniternější podstatu demokracie, kterou má náš stát ztělesňovat. Ve veřejném prostoru, jejíž svoboda projevu přinesla, se ocitá český prezident v roli moderátora. Nadnáší idey, apely, výzvy, promlouvá do duše, někdy tiše, někdy hlasitě dokresluje panorama země a nevysvětlitelně ho vždy nalezneme u samých kořenů současného politického ovzduší.

Nepředstavuje žádný konkrétní politický program, většinou nezasahuje do politických rozhodnutí vlády, a přesto je stále cítit na horizontu politické scény – dohlíží na kultivovanost scény a nutí vládu sekat dobrotu, protože na rozdíl od ní je nejen politickou, ale i morální autoritou. Jak už jsem se snažila předeslat, mnohem větší moc a z ní plynoucí odpovědnost, než mu skýtají faktické pravomoci (ať už absolutní či vyžadující spolupodpis premiéra) čerpá z apriorní síly svých slov.

Pán pan prezident

Přijali jsme takto prezentovanou roli za svou, protože koneckonců ani nic jiného neznáme. Ze zkušenosti víme, že se na něj můžeme spolehnout – nakonec nejlepším svědectvím o postoji obyčejného občana se k této politické funkci zdá být Nohavicova píseň adresovaná Václavu Havlovi: „Pane prezidente / ... / vy to pochopíte / vy přece všechno víte / vy se poradíte / vy to vyřešíte / vy mě zachráníte!“ a o kousek dále „/Víš co on má starostí s celou tou Evropou, vesmírem/ a vůbec všecho.“ Loajalita a oddanost hlavě státu zní výborně, úplně jako by náš prezident byl ideálním Platónovským vládcem – filosofem, intelektuální celebritou, eticky nejčistším občanem.

Ovšem podíváme-li se, kam toto podvědomé vnímání této role vede, začneme být pravděpodobně na pochybách. Funkce prezidenta propůjčuje, jak už jsem naznačila, vlastně automaticky a zdarma nejvyšší možnou státní důstojnost. Přirozený občanský respekt k hlavě státu, který vidíme denně okolo sebe, a který je koneckonců skvěle symbolizován

dominantou Pražského hradu nad městským panoramatem (excelentní metafora: hrad, mimochodem spolu s katedrálou, vyrůstá z podhradí...), přiznává v Čechách osobě prezidenta obrovskou váženost. Mám na mysli měkkou formu moci, která zaručuje, že první občan České republiky jednoduše není brán na lehkou váhu, a kdykoli promluví, je mu nasloucháno. Má právo na první slovo, kdykoli chce promluvit, a ono slovo jako by bylo vždy zesíleno jakýmsi megafonem, který je mu trvale k dispozici. Reálně určuje klima politiky, jak už bylo nakonec několikrát podotknuto, a když se škorpí s vládou, a činí jí všelijaké poťouchliny, když provokuje, roztřeše i českou společnost. Ne že by snad měl neustále jen souhlasit s vládou, aby jí nepodkopával nohy – ale jeho připomínky a následná debata může být jak konstruktivní, tak destruktivní, čehož by si měl být vědom, aniž na jediný moment přestane brát v úvahu možné důsledky svých činů a slov. Má stále parlamentu připomínat, že hlídač ústavních a demokratických hodnot, ochotný pomáhat a tříbit názory a stanoviska je ve střehu a připraven.

V dobách mandátů tak silných vůdců, jakými nepochybně byli všichni dosavadní právoplatní státníci české a československé republiky, bylo toto nastavení užitečné a především přirozené. Zahraniční mocnosti přijímali české prezidenty (především pak dvojici Masaryk, Havel) jako osobnosti daleko přesahující význam země, a vážili si jich. Ne snad pro jejich moc, ale pro ně samé.

Obavy, že přímou volbou vybavíme prezidenta nesmírnou legitimitou a měkkou mocí, že odtud bude vždy moci argumentovat přímým pověřením českým lidem, mi přijdou irelevantní. Svým postojem jsme této funkci dosud propůjčovali legitimitu srovnatelnou s přímým mandátem. Zvláštní je, jak v naší krajině ovládla nová forma nadcházející volby prostor a dotkla se lidí. Postava prezidenta je u nás vybavena velmi omezenou pravomocí, byť nikoli nevýznamnou. Ale to nic nemění na tom, že bychom se měli zajímat především o parlamentní volby. Přinejmenším takovou měrou, jakou české občany přitahuje volba prezidentská. Prezident nevládne, nepředsedá vládě, a jeho faktická výkonná moc se opírá spíše o negující pravomoci, funguje jako pojistka proti eventuelní zvrhlosti vládních návrhů.

Jako bychom se rozkročili mezi systémy dvou evropských zemí – mezi model francouzský a německý. Přáli bychom si prezidenta německého typu? Obdivovanou osobnost vysokého morálního kreditu (nakonec Joachim Gauck nemá k Václavu Havlovi daleko), kterého si vážíme, a jako výraz respektu a vděčnosti jej zvolíme do nejvyšší reprezentativní funkce? Podíváme-li se na postavení a moc německého předsedy vlády, tedy kancléře, je na první pohled nesrovnatelné s pozicí toho českého. Německý prezident je kancléři loajální. Pokud chceme reprezentativní hlavu státu, posilme vládu, posilme premiéra. Nebo chceme silnou politickou osobnost schopnou vládnout se silnou legitimitou a důstojností francouzského typu? Zesílíme-li však ještě více úlohu prezidentského úřadu bez výraznějších upřesnění v Ústavě, postavíme vládu do definitivně podřízené pozice, a po pět let potáhne prezidentská kancelář vládu a stát. Nejsem si jista, jestli navzájem sami sobě dostatečně důvěřujeme v kompetenci vybrat toho nejlepšího ze schopných.

Nyní je nesmírně důležité si uvědomit, že máme být na co hrdi – připomeňme si pohřeb Václava Havla, největší masovou akci v České republice od pohřbu T. G. Masaryka (nepočítáme-li listopadové události roku 1989). Jejich význam není samozřejmostí, a vážnost náhodou. Jak dodává známý sociolog Zygmunt Bauman, s politickým a duchovním vůdcem, kterým Václav Havel byl, se už za našeho života stěží setkáme. Tito páni v nás zosobňovali prezidentství tak přirozeně, až do našich představ funkce sami vrostli. Na nedávno proběhlé konferenci FORUM2000 jsem se omylem nachomýtl k diskuzi dvou cizinců, kteří si mysleli, že „český prezident“, je doživotní titul, přestože doba trvání konkrétního úřadu je spíše krátká. Přišlo mi to velice příznačné. Jak je někdo českým prezidentem, všechny ostatní životní role jdou stranou. Jinak řečeno, jste-li jednou panem prezidentem Novákem, už nikdy nebudete panem Novákem.

Tato podvědomá loajalita mě svým způsobem hluboce dojíká, obzvláště vzhledem k jednotlivým reálným ex-prezidentům, ale přesto je nutné říci, že je to špatně. Nemůžeme kopírovat osobnosti prezidentů do mechanismu, skrze který jeho úřad vnímáme. Vždyť velcí čeští prezidenti stáli na úplných počátcích, vedli zemi v krajních situacích a opravdu byli více svědomím a perem národa, než úředníky. Jenže když znovu nastavujeme onen mechanismus, nemůžeme volit celebrity, nejinteligentnějšího, nejhumanističtějšího intelektuála, mravně bezúhonného pastýře s běloskvoucí minulostí. Ne, přichází doba, kdy se budeme muset sami sobě vzdát a upustit od této hluboce zakořeněné představy. Přichází prezidenti po éře praotců České republiky, prezidenti úředníci, a propůjčovat jim tak obrovskou lidskou moc by bylo nerozumné.

Legitimita se má odrážet v chování osoby samé, a ne v chování lidí vůči té osobě. Úctu bychom měli prezidentovi prokazovat podle jeho úctyhodnosti, a loajalitu podle jeho loajality k vlasti, k občanům. Nikoli padnout na kolena a priori z jeho funkce. Zvolili-li bychom si nedej bože populistický typ maskovaného autokrata (nebo byrokratický typ žvanila), mohl by za současného nastavení úplně paralyzovat českou politiku. Jeho činy a výstupy se přece kritizují jen konstruktivně a s vážností. Tedy, pokud se vůbec kritizuje. I to jej nikdy neodsuzujeme; pokud je to bezpodmínečně nutné nadneseme lehce připomínku nebo osobní názor, a dáme mu další šanci, náš respekt to nijak nesníží.

I kdyby se přímé volby účastnila malá část obyvatelstva, i kdyby velké většině obyvatelstva došlo, že si prvního úřadu nutně nemusí vážít, protože je z hradu, stále je vybaven pojistnou legitimitou své vlastní morální odpovědnosti. Vždyť nám přísahal (!) zastávat úřad v zájmu všeho lidu a podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Slíbil nám, že nás dle svého nejlepšího úsudku nepodrazí a nesváže, neznásilní a nespoutá složky státní moci a přijme svou službu odpovědně. Přestože zesílíme prezidentův mandát přímou volbou, vezměme v potaz, že druhou část exekutivy – parlament jsme také vybrali a dosadili my. A není možné nadřadit legitimitu funkce jedné osoby legitimitě rozprostřené v parlamentu.

Prezidentský úřad se musí stát reprezentativním úřadem, a nikoli cenou českých občanů za obraz nejlepšího občana. Tedy pokud nemá ztratit svou grácii a pomalým úpadkem zparodovat mandáty i těch prezidentů, jichž bychom si měli vážít ne proto, že jsme občané

země, v níž vládli, ale proto, že jsme lidé schopni upřímné úcty a respektu k těm, kdo si je zaslouží.

Kterak by bylo potřeba pohádek, kde Honza porazí draka a stane se jen občanem

Příliš jsme se naučili – minimálně moje polistopadová generace, u které to smím posuzovat – vážit si lidí podle statusu. Nemyslím v tom slova smyslu, že by z nás vyrostli „vyčůránci“ snažící se podlézat kde komu nadřazenému s vidinou postupu. Mám na mysli, že i upřímní lidé bezděky často vybírají a zesilují hlas určitých činitelů. Nemusí to být nutně lidé u moci. Spíše například děkanův názor, názor autora písíciho do konkrétních novin, atd. bereme vážněji, než názory řadových profesorů, či obyčejných komentátorů. A naše generace v této oblasti vykazuje ještě jeden podstatný rys.

Narodili jsme se do éry Václava Havla, a jako malé děti jsme citlivě vnímali, že pan disident Vaněk byl ve vězení, a měl se špatně, a bojoval za pravdu a lásku (když ne pravda, tak přinejmenším láska nám vždycky něco říkala) a teď je prezidentem. Využijme ještě jednu metaforu pohádky. Vždyť čím býval král, před svou korunovací? Obyčejně hloupým Honzou. Nám bylo o mnoho lidech říkáno, že jsou dobří, že „za bolševika“ trpěli, a teď učí, píší, vládnou, tvoří, reprezentují, jsou přijímáni a obdivováni, uznáváni a podporováni. Stali se slavnými, často mezinárodně. A my jsme přirozeně kopírovali postoje rodičů – kdo trpěl za minulého režimu pro upřímné vlastenectví, má právo být teď na hradě, protože prokázal loajalitu vlasti, když neměla tato loajalita téměř žádnou hodnotu, a šel až na úplnou mez lidských možností bez jakýchkoli nároků, jen pro pravdu a lásku. Přiznejme, že mnozí signatáři Charty 77 se v našich dětských hlavinkách stali tak trochu Honzou z pohádky. A tomu přece všichni fandíme, a když konečně porazil draka, a měli bychom ho uznat za krále. Vážíme si těchto lidí. Jenže se obávám, že se nám občas popletlo, kdo je Honza, a kdo technokratický samozvanec. Pro jistotu jsme si vážili všech. Na hradě přeci byli ti zlí, chytří Honzové je porazili, takže kdokoli teď vládne nebo učí nebo radí, musí být nutně z Honzů. „Bolševik“ už nás netyranizuje, drak poražen, zazvonily klíče na náměstí, a nyní se nacházíme ve fázi těch žijících šťastně až do smrti. Kdo vládne, je dobrý, protože zápletka skončila.

Měli bychom se konečně naučit kriticky myslet, nepřisuzovat lidem názory předem a nesoudit je dřív, než je poznáme. Nepohlížet na lidi podle toho, jestli jsou z podhradí, ze Sněmovní, z Valdštejnského paláce nebo z Pražského hradu. A nerozdávat úctu a oddanost lacino, protože když ji budeme věnovat zdarma funkcím, přijdeme o ni úplně. Nahraďme úctu k funkcím úctou k důstojnosti lidí, a úctou k rozrůzněným názorům.

Troufám si tvrdit, že kdybychom s pokorou naslouchali a rozvažovali slova všech autorityhodných osobností se stejnou vážností, jako nasloucháme a čteme projevy prezidentů, možná bychom se dostali někam dál. Propůjčujme moc slova těm, kdo si ji zaslouží nikoli z výkonu funkce, ale ze zkušeností a z morálního kreditu, ze zdravého rozumu, z lidskosti. Většinou jsou nám dokonce blíže než odříznutá hlava státu. Jenže mnozí z těch, kteří by zastávali roli obdivuhodného vládce, kterého je možné si náležitě a opravdově vážit, mají na práci jiné věci, a mohou toho udělat víc, než reprezentovat stát a proměnit se v respektovaný

symbol. Vizionáři a duchovní vůdci jsou v čele státu potřeba v krizích, to se pak vždy – a nijak záhadně – zjevují. Podívejme, kolik osobností vytvořily hrůzy dvacáté století. Jenže v dobách, které přicházejí, jsou duchovní vůdci, komentátoři, angažovaní pozorovatelé, intelektuálové a filosofové často potřebnější jinde, a často zkrátka nemají mikrofon, který by jejich každé slovo přenášel a šířil do světových stran.

Vážili jsme si kandidátů před tím, než se stali kandidáty? A budeme ty, kteří zvoleni nebudou, respektovat i když odpadne statut potenciálního prezidenta? Kdyby v roce 2003 dosedl na hrad profesor Sokol, všimli bychom si vůbec projevů Václava Klause? A konečně vlastně, akceptovali bychom s příslušnou důstojností slova Jana Sokola? A kdyby snad kdysi v prvních volbách nezvítězil Václav Havel, vážili bychom si ho takovou měrou, jakou si ho vážíme?

Máme nyní možnost sesadit glorifikovanou funkci z piedestalu a začít brát vážně každého okolo sebe. Náš hlas kouzelně nepromění průměrnou osobu v ekvivalent minulých velikánů. Možná nás máte nedávná zkušenost, kdy jakoby se z disidentského blázna stal vážený prezident – nenechte se napálit, byl obdivuhodným duchovním a politickým vůdcem už během bláznovského období, jen to z široké veřejnosti nikdo moc neviděl.

Aristotelův příklad o svobodném otrokovi dával smysl. Otrok se může stát svobodným, až když už vlastně uvnitř svého nitra svobodným je. Tím, že mu pouze darujeme svobodu, aniž je k ní zralý, ho nikterak neosvobodíme. Když aplikujeme tento princip na volbu prezidenta, vyjde nám následující aforismus: volme toho prezidenta, který už je hlavou státu. Jinak řečeno, posadíme na hrad toho zástupce, jenž nebude potřebovat prezidentský megafon, aby jeho slova měla smysl a význam. A vážme si takového člověka, kterého si dokážeme vážít, aniž je prezidentem.